

سلسله مباحث تربیتی / ۴

نظام‌نامه‌ی تربیت انسان (بر مبنای حرکت جوهری)

دکتر محمد تمیم

عضو هیئت علمی دانشگاه باقلاکوه (قم)

دکتر محمد شریفانی

عضو هیئت علمی دانشگاه شیراز

سر شناسه: شریفانی، محمد، ۱۳۴۰: قمی، محسن، ۱۳۳۹.

عنوان و پدیدآور: نظام نامه تربیت انسان؛ بر مبنای حرکت جوهری ملا صدرا،
محمد شریفانی، محسن قمی.

ج ۴.

مشخصات نشر: قم، سماء قلم، ۱۳۹۲.

مشخصات ظاهری: ۲۳۲ ص، ۸۰۰۰۰ ریال.

کتابنا: ص ۲۳۰-۲۲۳.

وضعیت فهرست نویسی: فیا

ISBN: ۹۷۸-۶۰۰-۵۹۶۹-۱۴-۶

(جلد ۴): ۹۷۸-۶۰۰-۵۹۶۹-۱۹-۱

موضوع: ۱. اسلام، آموزش و پرورش ۲. موضوع: معلمان - روابط با شاگردان

۲۹۷/۴۸۳۷

نظام نامه تربیت انسان

بر مبنای حرکت جوهری ملا صدرا

نویسنده: دکتر محمد شریفانی؛ دکتر محسن قمی / صفحه آرا: خراج جلد: عبدا... جعفری /

ناشر: سماء قلم / نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۲ / شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه / قیمت: ۸۰۰۰ تومان

شابک دوره: ۹۷۸-۶۰۰-۵۹۶۹-۱۴-۶

شابک جلد چهارم: ۹۷۸-۶۰۰-۵۹۶۹-۱۹-۱

مراکز پخش: ۰۹۱۲۳۵۱۶۸۷۵/۰۲۵۳۷۷۴۸۳۹۶

شیراز: نیش خیابان احمدی جنوبی - مؤسسه آموزش عالی علوم و معارف اسلامی غدیر -

تلفن: ۰۷۱۱ - ۷۳۶۱۰۲۶

فهرست

۱۳.....	پیش‌گفتار.....
۱۵.....	فصل اول مبانی فلسفی و لوازم حرکت جوهری ملاصدرا.....
۱۷.....	۱-۱ ملاصدرا، مبتکر یا مؤلف؟.....
۱۹.....	۱-۲ نوآوری‌ها یا مبانی فلسفی ملاصدرا.....
۲۰.....	۱-۲-۱ اصالت وجود.....
۲۳.....	۱-۲-۲ و ۱-۲-۳ وحدت و تشکیک، در وجود.....
۲۸.....	۱-۲-۴ حرکت جوهری.....
۲۹.....	۱-۳ بررسی حرکت جوهری صدرایی.....
۲۹.....	۱-۳-۱ تاریخچه.....
۳۳.....	۱-۳-۲ تعریف حرکت.....
۳۸.....	۱-۳-۳ مشخصات حرکت.....
۳۸.....	۱-۳-۳-۱ مقومات حرکت.....
۴۲.....	۱-۳-۳-۲ لوازم حرکت.....
۵۲.....	۱-۳-۴ دلایل وجود حرکت جوهری.....
۵۵.....	۱-۳-۵ پیامدهای فلسفی حرکت جوهری.....
۵۵.....	۱-۳-۵-۱ اثبات مبدأ و معاد.....
۵۶.....	۱-۳-۵-۲ حدوث و قدم زمانی عالم.....
۵۷.....	۱-۳-۵-۳ ربط متغیر به ثابت.....
۵۸.....	۱-۳-۵-۴ اتحاد عاقل و معقول.....
۶۰.....	۱-۳-۵-۵ خلق مدام.....

- ۱-۳-۵۶ جسمانیة الحدوث و روحانیة البقا بودن نفس ۶۱
- ۱-۳-۶ چند نکته پیرامون حرکت جوهری ۶۵
- فصل دوم: انسان شناسی صدرایی** ۷۱
- ۲-۱ امکان شناسایی انسان ۷۳
- ۲-۱-۱ دلایل عدم امکان شناسایی نفس انسان از طریق علم حصولی ۷۴
- ۲-۱-۲ نیل اول ۷۴
- ۲-۱-۳ دلیل دوم ۷۴
- ۲-۱-۴ دل سو ۷۵
- ۲-۲ راه های شناسایی نفس انسان ۷۵
- ۲-۲-۱ اثبات وجود نفس از راه آثار آن ۷۶
- ۲-۲-۲ اثبات وجود نفس از راه علم حضوری ۷۶
- ۲-۳ تعریف نفس ۷۷
- ۲-۴ ویژگی های نفس در فلسفه ی مشاء ۷۸
- ۲-۴-۱ جوهریت نفس ۷۸
- ۲-۴-۲ تجرد نفس ۷۸
- ۲-۴-۳ مادی بودن نفس در مقام فعل ۷۹
- ۲-۴-۴ حدوث نفس ۸۰
- ۲-۴-۵ تعدد و تکرار نفس ۸۱
- ۲-۴-۶ عرضی بودن تغییرات نفس ۸۲
- ۲-۴-۷ روحانیة الحدوث و روحانیة البقا بودن نفس ۸۳
- ۲-۴-۸ ضرورت نفس بودن نفس در هنگام حدوث نه در بقا ۸۳
- ۲-۴-۹ نفس، مُدرک و محرک حقیقی ادراکات و حرکات ۸۴
- ۲-۴-۱۰ رابطه ی علی و معلولی نفس و قوای آن ۸۵
- ۲-۵ ویژگی های نفس در حکمت صدرایی ۸۵
- ۲-۵-۱ جسمانیة الحدوث و روحانیة البقا بودن نفس ۸۶

- ۸۷..... ۲-۵-۲ حرکت جوهری اشتدادی نفس
- ۹۰..... ۲-۵-۳ اتصال معنوی نفس و قوا
- ۹۱..... ۲-۵-۴ کل القوا بودن نفس در عین وحدت (وجود جمعی نفس)
- ۹۳..... ۲-۶ تعریف انسان از نگاه ملاصدرا
- ۹۳..... ۲-۶-۱ انسان و نفس ناطقه
- ۹۳..... ۲-۶-۲ انسان و وحدت نفس و بدن
- ۹۵..... ۲-۶-۳ انسان خلیفه‌ی خدا و آیه‌ی کبرای الاهی
- ۹۶..... ۲-۶-۴ انسان در ی ملک و ملکوتی (شهواری و عقلانی)
- ۹۷..... ۲-۶-۵ انسان و مراتب نفس
- ۹۹..... ۲-۶-۶ انسان و مراتب گاهی

فصل سوم: درهم‌تندیکی و بیوتگی حرکت تربیتی انسان بر اساس حرکت

- ۱۰۱..... جوهری نفس
- ۱۰۴..... ۳-۱ حوزه‌ی عمل و عامل
- ۱۰۵..... ۳-۳-۱ معنای عمل
- ۱۰۶..... ۳-۳-۲ گستره‌ی عمل
- ۱۰۸..... ۳-۳-۳ جاودانگی اعمال
- ۱۰۹..... ۳-۳-۴ بازگشت عمل به عامل
- ۱۱۰..... ۳-۳-۴-۱ بازگشت عمل به شخص عامل
- ۱۱۴..... ۳-۳-۴-۲ بازگشت عمل در جهان هستی
- ۱۱۷..... ۳-۲ حوزه‌ی ایمان و مؤمن

فصل چهارم: مبانی اصول، روشها و اهداف تربیتی بر مبنای حرکت جوهری

- ۱۱۹..... صدرائی (نظام‌نامه‌ی تربیتی انسان)
- ۱۲۴..... ۴-۱ مبنای اول: ارتباط روح و بدن
- ۱۲۵..... ۴-۱-۱ اصل اول: تقویت روح و خودداری از لذت‌گرایی مادی و جسمانی

- ۴-۱-۲ اصل دوم: کسب آزادگی روحی..... ۱۲۷
- ۴-۱-۳ اصل سوم: لزوم توجه به اعمال بدنی..... ۱۲۸
- ۴-۱-۴ روش‌ها..... ۱۳۰
۱. تربیت بدن..... ۱۳۰
۲. تلقین به نفس..... ۱۳۱
۳. تحمیل به نفس..... ۱۳۲
- ۴-۱-۵ اهداف..... ۱۳۴
۱. خود ناس..... ۱۳۴
۲. حفظ تعادل میان روح و بدن..... ۱۳۵
- ۴-۲ مبنای دوم: بکار مسخ انسان..... ۱۳۵
- ۴-۲-۱ اصل اول: انهم جسد من به امیال و اهداف و اعمال..... ۱۳۸
- ۴-۲-۲ اصل دوم: جلوگیری از تبدیل وسایع به هدف..... ۱۳۹
- ۴-۲-۳ اصل سوم: پیدا کردن راه منجر به دنیا طلبی..... ۱۴۰
- ۴-۲-۴ اصل چهارم: لزوم توجه به تفاوت من انسان و انسانیت..... ۱۴۱
- ۴-۲-۵ اصل پنجم: تعیین کمال غایی انسان..... ۱۴۲
- ۴-۲-۶ روش‌ها..... ۱۴۳
۱. عبادت..... ۱۴۳
۲. مبارزه با عوامل غفلت انسان در دنیا..... ۱۴۵
- ۴-۲-۷ اهداف..... ۱۴۶
۱. اصلاح نیت..... ۱۴۶
۲. اصلاح عمل..... ۱۴۷
- ۴-۳ مبنای سوم: اتحاد عاقل و معقول..... ۱۴۸
- ۴-۳-۱ اصل اول: توجه به ارزش علم و معرفت..... ۱۴۹
- صیروت انسان از دیدگاه قرآن..... ۱۵۰
- مراتب صیروت..... ۱۵۰

- ۴-۳-۲ اصل دوم: لزوم اصلاح عقاید نادرست ۱۵۲
- ۴-۳-۳ روش‌ها ۱۵۳
۱. جهت دادن به اندیشه‌ها ۱۵۳
۲. تزکیه و تصفیه‌ی نفس و دوری از گناه ۱۵۴
- ۴-۳-۴ اهداف ۱۵۶
۱. کسب معرفت حصولی ۱۵۶
۲. کسب معرفت حضوری ۱۵۷
- ۴-۴ مبنای چهارم: نظم نفس انسان؛ بستر قرب به خدا ۱۵۸
- ۴-۴-۱ اقسام: کسب آرامش در پرتو قرب به خدا ۱۶۰
- ۴-۴-۲ اصل دوم: جدایی دانه‌نگی و عدم دل‌زدگی ۱۶۱
- ۴-۴-۳ اصل سوم: لزوم اصلاح باطن ناپیدای نفس ۱۶۲
- ۴-۴-۴ روش‌ها ۱۶۳
۱. انجام نوافل ۱۶۳
۲. تحریک محبت ۱۶۴
۳. ابتلا و آزمایش ۱۶۵
۴. سختی‌ها ۱۶۶
- ۴-۴-۵ اهداف ۱۶۷
۱. توحید، هدف غایی تربیت ۱۶۷
۲. جهت‌دهی توحیدی به تمام اعمال ۱۶۸
- ۴-۵ مبنای پنجم: اثبات معاد ۱۷۰
- ۴-۵-۱ اصل اول: لزوم کسب عمل در دنیا ۱۷۱
- ۴-۵-۲ اصل دوم: عدم جست‌وجوی آرامش کامل در دنیا ۱۷۱
- ۴-۵-۳ اصل سوم: توجه به هدف‌داری خلقت و نفی پوچ‌انگاری ۱۷۲
- ۴-۵-۴ اصل چهارم: توجه به فلسفه‌ی احکام ۱۷۳
- ۴-۵-۵ روش‌ها ۱۷۴

۱. یاد مرگ و مراحل پس از آن ۱۷۴
۲. مراقبه و محاسبه ۱۷۵
۳. پیراسته سازی ۱۷۷
- ۴-۵-۶ اهداف ۱۷۸
۱. آخرت گرایی ۱۷۸
۲. اجتناب از معاصی و اصلاح انسان ۱۷۹
- ۴-۶ مبنای ششم: عینی بودن تربیت ۱۸۰
- ۴-۶-۱ اصل اول: مطلق بودن اصول اخلاقی ۱۸۳
- ۴-۶-۲ اصل دوم: امکان ارزیابی نظام های اخلاقی ۱۸۵
- ۴-۶-۳ اصل سوم: لزوم محاسبیت در تربیت دینی ۱۸۶
- ۴-۶-۴ روش ها ۱۸۷
۱. اصلاح جامعه و اصلاح افراد ۱۸۷
۲. هجرت ۱۸۸
- ۴-۶-۵ اهداف ۱۹۰
۱. شهود باطن ۱۹۰
- ۴-۷ مبنای هفتم: حرکت جوهری و تدریجی بودن تربیت ۱۹۱
- ۴-۷-۱ اصل اول: رعایت تدریج ۱۹۱
- ۴-۷-۲ اصل دوم: مداومت و محافظت بر عمل ۱۹۲
- ۴-۷-۳ اصل سوم: صبر و حوصله ۱۹۴
- ۴-۷-۴ اصل چهارم: تکلیف در غایت وسع ۱۹۵
- ۴-۷-۵ اصل پنجم: نامحدود بودن فرآیند تربیت ۱۹۶
- ۴-۷-۵ روش ها ۱۹۷
۱. بهره گیری از مرحله ای کردن تکالیف ۱۹۷
۲. تلاش برای کسب مدارج بالاتر ۱۹۸
۳. فریضه سازی ۱۹۹

۴. تبشیر ۲۰۰
- ۴-۷-۶ اهداف ۲۰۱
۱. پیش‌رفت تدریجی در بعد علم ۲۰۱
۲. پیش‌رفت تدریجی در بعد عمل ۲۰۲
- ۴-۸ مبنای هشتم: حرکت جوهری و کسب کمال در عالم طبیعت ۲۰۳
- ۴-۸-۱ اصل اول: هدف‌دار دانستن خلقت ۲۰۴
- ۴-۸-۲ اصل دوم: توجه به شکل رابطه‌ی انسان با طبیعت ۲۰۵
- ۴-۸-۳ اصل سوم: انوم ندانستن دنیا ۲۰۵
- ۴-۸-۴ روش ۲۰۷
۱. عبرت‌گیری ۲۰۷
۲. استفاده از فرسوها ۲۰۸
- ۴-۸-۵ اهداف ۲۰۹
۱. کسب آرامش و دوری از اضطراب ۲۰۹
۲. رهایی از اسارت مادیات ۲۱۱
- ۴-۹ مبنای نهم: پیوستگی امر تربیت ۲۱۱
- ۴-۹-۱ اصل اول: رعایت مراحل تربیت ۲۱۲
- ۴-۹-۲ اصل دوم: پیوند جوهری ظاهر و باطن ۲۱۴
- ۴-۹-۳ اصل سوم: لزوم اصلاح همه‌جانبه ۲۱۶
- ۴-۹-۴ روش‌ها ۲۱۷
۱. ریشه‌یابی مشکلات تربیتی ۲۱۷
۲. تغییر هماهنگ ظاهر و باطن ۲۱۸
۳. استمرار ۲۱۹
- ۴-۹-۵ اهداف ۲۲۰
۱. پرورش تمام ابعاد وجودی انسان ۲۲۰
- منابع ۲۲۳

پیش گفتار

سخن از انسان و تربیت او در طول دوران تاریخ سخنی همیشگی، زنده و پویا بوده است. تربیت انسان در راس رسال پیامبر ﷺ عظیم الشان قرار گرفته است. تربیت انسان از پیچیده ترین مسایلی است که ماحفل و مکاتب فراوانی را به دنبال داشته و فاصله‌ی بین دیدگاه‌ها در این زمینه بسیار گسترده و متنوع می‌باشد. مشکلات تربیت انسان از منظرهای گوناگون در بین اندیشمندان مورد بحث قرار می‌گیرد و ارائه‌ی مدل و الگو برای تربیت انسان یکی از مهم ترین عرصه‌های پیچیده‌ی تربیت انسان است.

متن حاضر تلاشی در ارائه‌ی یک مدل برای تربیت انسان که از دیدگاه فلسفی ملاصدرا در حرکت جوهری الهام گرفته شده است. در این نوشتار پس از بیان کلیات امر تربیت و جایگاه و ضرورت آن، به نظام تربیتی انسان بر مبنای حرکت جوهری پرداخته می‌شود.

در فصل اول ابتدا به مبانی فلسفی ملاصدرا عموماً و بالخصوص به حرکت جوهری به عنوان یکی از اندیشه‌های فاخر ملاصدرا پرداخته می‌شود و در نهایت به لوازم حرکت جوهری اشاره می‌شود که تبیین این نظریه با لوازم آن زیر بنای نظام تربیتی برگرفته از نظریه حرکت جوهری را شامل می‌شود.

در فصل دوم با توجه به این که نظام تربیتی مبنی بر حرکت جوهری این گونه تبیین می شود که حرکت تربیتی انسان در بعد حرکت نفس و جسم مصداقی است از حرکت جوهری نفس لذا مناسب است قبل از ارایه ی نظام تربیتی به عنوان تبیین موضوع به انسان شناسی امکان، جایگاه، ادله ی مسأله و به خصوص نفس به عنوان محور اصلی تربیت با نگاه تطبیقی نفس در فلسفه مشاء و حکمت متعالیه و در نهایت به تفسیر ملا صدرا از انسان می پردازیم.

فصل سوم درم تئیدگی و پیوستگی حرکت تربیتی انسان از مشخصات جوهری بودن حرکت تربیتی است بدین معنا که از مقدمات حرکت جوهری پیوستگی و وحدت حرکتی تربیتی است که وحدت عمل و عامل را به دنبال دارد و از تربی و اعمال او یک هویت وحدانی و مستمر انسانی می سازد که در این فصل به این وحدت و پیوستگی به عنوان زیر بنای دیگر نظام تربیتی صدارایی اشاره می شود.

در فصل چهارم و پایانی، اصل نظام تربیتی مبنی بر حرکت جوهری است به شرح زیر تبیین می شود:

ابتدا مبانی تربیتی انسان با تکیه بر حرکت جوهری صدارایی طرح و توضیح داده می شود. به دنبال آن اصول بایسته مبتنی بر مبانی مذکور است که طرح و توضیح داده می شود. در مرحله ی سوم با توجه به این که برای اجرای اصول و قواعد کلی نیازمند روش های فرعی هستیم به روش های اجرایی اصول کلی پرداخته می شود. در پایان به هدف نهائی از این اصول مبتنی بر مبانی و روش های اجرا آن اشاره می شود.

دکتر محسن قمی

دکتر محمد شریفانی

عضو هیئت علمی دانشگاه باقرالعلوم قم

عضو هیئت علمی دانشگاه شیراز